

Prof. UEK dr hab. Konrad Pędziwiatr, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie

RECENZJA PRACY DOKTORSKIEJ PANA JANA BAZYLEGO KLAKLI

Studia w czasie kryzysu. Akulturacja i adaptacja studentów i studentek z Ukrainy na krakowskich uczelniach wyższych w kontekście Covid-19 i agresji Rosji na Ukrainę

Promotor: Prof. UJ dr hab. Magdalena Ślusarczyk

Podstawa prawna sporządzenia recenzji

Recenzję sporządzono w odpowiedzi na informację e-mailową z połowy lipca 2006, iż Rada Dyscypliny Nauki Socjologiczne Uniwersytetu Jagiellońskiego, wybrała mnie na recenzenta w przewodzie doktorskim Pana Jana Bazylego Klakli. Pracę doktorską otrzymałem w formie papierowej na początku października 2023. Maszynopis rozprawy doktorskiej z bibliografią i załącznikami liczy 253 strony i został przygotowany w języku polskim. Jest on podstawą przygotowania niniejszej recenzji, co jest zgodne z zapisami Ustawy Prawo o Szkolnictwie Wyższym i Nauce.

Sylwetka kandydata i dorobek naukowy

Autor rozprawy doktorskiej jest absolwentem prawa (UJ – 2015 – tytuł rozprawy magisterskiej: "Sprawiedliwość naprawcza we współczesnych systemach prawa i prawie zwyczajowym"), socjologii (UJ – 2018 – tytuł rozprawy magisterskiej: „Akulturacja migrantów w Polsce z perspektywy socjologii prawa i Poszerzonego Modelu Akulturacji Relatywne”) oraz studiów podyplomowych z tematyki migracji międzynarodowych na Uniwersytecie Warszawskim. Ponadto ukończył studia licencjackie w Katedrze Porównawczych Studiów Cywilizacji Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, gdzie napisał rozprawę pt. „Czy konflikty oparte na naruszeniu honoru koniecznie wymagają agresywnej reakcji – propozycja narzędzia badawczego”. W roku 2022 obronił w Wydziale Prawa i Administracji UJ pracę doktorską pt. „Akulturacja migrantów w Polsce. Studium socjologiczno-prawne" i tym samym uzyskał tytuł doktora nauk prawnych. Autor jest bardzo aktywnym uczestnikiem życia naukowego. Realizował liczne zagraniczne staże badawcze (m.in.: na Uniwersytecie w Zagrzebiu oraz w Centrum Badań nad Migracjami i Relacjami Międzykulturowymi Uniwersytetu w Almerii)

oraz kierował projektem badawczym pt. "Wpływ czynników instytucjonalno-prawnych na wybór strategii akulturacji cudzoziemców na terytorium RP" finansowanym ze środków Narodowego Centrum Nauki w ramach programu Preludium. Ponadto pełnił rolę eksperta ds. diagnozy bezpieczeństwa w programie poprawy bezpieczeństwa dla miasta Krakowa na lata 2018-2020 pn. „Bezpieczny Kraków”. Jego zainteresowania naukowe i publikacje koncentrują się wokół zagadnień związanych z migracjami, prawem zwyczajowym, sprawiedliwością naprawczą, a także wykorzystaniem metodologii nauk społecznych w badaniach nad prawem. Na szczególną uwagę zasługują między innymi jego publikacje w The Polish Journal of the Arts and Culture (2015 jednoautorska, 2017 z Ewą Górską) oraz wieloautorskie w Psychologii Wychowawczej (2016). Jednocześnie biorąc pod uwagę kwalifikacje naukowe i udział w projektach badawczych (w tym finansowanych przez NCN) można zwrócić uwagę na stosunkowo niewielki udział w publikacjach Autora artykułów w renomowanych czasopismach naukowych.

Ocena rozprawy

Recenzowana praca podejmuje bardzo istotny i stosunkowo słabo zbadany na gruncie polskim obszar przystosowania się studentek i studentów zagranicznych do życia i studiowania w nowym kraju oraz odpowiedzi instytucjonalnej ułatwiającej im adaptację do warunków panujących na uczelniach i szerzej życia w Polsce. Bardzo istotnym kontekstem, który praca bierze pod uwagę analizując dogłębnie sytuację studentów ukraińskich na krakowskich uczelniach wyższych są kryzysy wywołane pandemią Covid-19 i pełnowymiarową agresją Rosji na Ukrainę.

Praca rozpoczyna się od skrótowego nakreślenia genezy analizowanego zjawiska oraz wskazania głównych pytań badawczych. Choć geneza migracji studenckich i umiędzynarodowienia szkolnictwa wyższego są przedstawione w sposób poprawny to zdecydowanie za bardzo skrótowy. Warto byłoby ukazać szerszy globalny charakter tych zjawisk i omówić choć pokrótce główne czynniki, które przyczyniają się do bardzo dynamicznego rozwoju migracji studenckich i umiędzynarodawiania edukacji wyższej. Przydatna byłaby również graficzna prezentacja trendów w migracjach studenckich. Istotne wydawałoby się nade wszystko zwrócenie uwagi, którego zabrakło we wstępie, że miejscami docelowymi studentów zagranicznych są nie tylko bogate kraje Północy ale również ich dużo biedniejsi kuzyni. Przykładowo Ukraina przed rozpoczęciem pełnowymiarowej wojny była nie

tylko krajem z którego wiele osób wyjeżdżało za granicę na studia (w tym do Polski) ale również miejscem, do którego migrowało wielu obcokrajowców w celu podjęcia studiów. I tak przed 2022 rokiem w Ukrainie było prawie tylu studentów zagranicznych co w Polsce w tym największa kilkudziesięciu tysięczna grupa studentów z Indii (Malynovska 2020). Ci ostatni byli również jednymi z pierwszych zagranicznych ofiar nowej odsłony agresji rosyjskiej w Ukrainie (Pędziwiatr et al. 2022).

Analizując proces umiędzynarodowienia uczelni polskich Autor słusznie zauważa, iż przyjmowanie studentów z zagranicy stało się dla części uczelni nie tyle metodą na rozwój, co sposobem na przetrwanie. W tym miejscu zabrakło informacji o szerszym kontekście zmian demograficznych oraz na rynku edukacyjnym w Polsce, które sprawiają że znalezienie studentów poza granicami kraju dla wielu uczelni niepublicznych, jest często jedynym sposobem na uniknięcie bankructwa.

Po przejrzystym zarysowaniu głównych pytań badawczych oraz tego jaki efekt będzie miała odpowiedź na nie Autor przechodzi do przeglądu literatury i naświetlenia dotychczasowych badań nad procesami akulturacji i adaptacji studentów międzynarodowych. Swoją analizę słusznie rozpoczyna od przeglądu literatury światowej, a dopiero w drugiej kolejności badań prowadzonych na ten temat w Polsce. Celnie zauważa na wstępie, że badania studentów są bardzo popularne gdyż są oni łatwo dostępnymi dla badaczy. Jednocześnie szczególnie na gruncie polskim istnieje wiele luk w analizach integracji i adaptacji studentów zagranicznych do studiowania i życia w Polsce. Analizuje kolejno badania nad akulturacją studentów zagranicznych w literaturze światowej w wymiarze ilościowym, psychologicznym, zdrowiem psychicznym studentów, adaptacją akademicką, rolą technologii i komunikacji oraz prawem, polityką i wsparciem instytucjonalnym. Osobno omawia również badania, które proces adaptacji i akulturacji traktują całościowo oraz badania jakościowe na ten temat. Jednocześnie na wstępie przeglądu literatury brakuje zarysowania chociażby skrótowego kluczowych dla pracy pojęć takich jak akulturacja czy adaptacja. (pojawiają się dopiero w dalszej części pracy). Pojęcie akulturacji szczególnie w analizach socjologicznych doczekało się znaczącego przeglądu krytycznego, który warto byłoby już tu na wstępie wzmiankować (m.in. Rea i Tripier 2003).

Przegląd literatury polskiej słusznie prowadzony jest w odmienny sposób niż ten z wymiaru międzynarodowego. Autor omawia najpierw raporty i opracowania ogólne poświęcone problematyce studentów zagranicznych, a następnie przechodzi do analizy badań nad ich akulturacją i adaptacją, motywacjami i przyciąganiem studentów oraz internalizacją

uczelnii i wsparciem instytucjonalnym. Biorąc pod uwagę, że przedmiotem analizy w pracy jest sytuacja studentów w obliczu kryzysu Covid-19 oraz wojny w Ukrainie przegląd literatury powinien w większym stopniu zawierać informacje o analizach uchodźczych (np. Sobczak-Szele et al. 2022) oraz pandemicznych w takim stopniu w jakim dotyczą one studentów zagranicznych. W przeglądzie literatury warto również odnotować brak odnotowania istotnej pracy analizującej wymiary integracji studentów indyjskich w Polsce oraz różnych czynników przyczyniających się do dynamiki procesów migracji studenckich (Pędziwiatr i Kugiel 2014).

W rozdziale trzecim Autor przejrzysto nakreśla tło teoretyczne analizy w tym wyjaśnia rozumienie kluczowych dla pracy pojęć takich jak akulturacja i adaptacja. Ta pierwsza zdefiniowana jest m.in. za Rudminem (2009) jako „przyswajanie nowej kultury/kultur, kompletne lub niekompletne, prawidłowe lub nieprawidłowe, zamieszczone lub niezamierzone, indywidualne lub zbiorowe”. Praca w największym stopniu bazuje na Poszerzonym Modelu Akulturacji Relatywnej (RAEM – Navas et al. 2004), którą Autor modyfikuje na własne potrzeby słusznie zwracając uwagę na to, że wartości mogą być identyfikowane w każdej sferze życia społecznego, a jednocześnie nie mogą stanowić jednego, odrębnego od pozostałych obszaru; istnieje możliwość krzyżowania się dwu lub więcej sfer psychospołecznego funkcjonowania migrantów; każda ze sfer psychospołecznego funkcjonowania migrantów ma aspekt publiczny i prywatny. W zdecydowanie bardziej skrótowy sposób Autor definiuje pojęcie adaptacji (powołując się na model Warda i Kennedy’iego 1999) jako adaptację międzykulturową w wymiarze emocjonalno-afektywnym powiązaną z dobrostanem psychicznym i satysfakcją oraz behawioralnym odnoszącą się do umiejętności dopasowywania się, nabywania umiejętności kulturowych i negocjowania interakcyjnych aspektów środowiska. Brak jest wyjaśnienia w jakim stopniu zastosowanie ram adaptacji jest niezbędne żeby uzupełnić luki w perspektywie akulturacyjnej i czy nie wystarczyłoby jedynie zastosowanie jednej z tych perspektyw. Wyjaśnione jest natomiast poprawnie pojęcie „otoczenia prawno-instytucjonalnego” oraz jego wpływu na analizowane procesy.

W kolejnym rozdziale opisane są metody zbierania i analizy danych wykorzystanych w projekcie. Na jego wstępie prezentowane są skrótowo dane dotyczące skali imigracji studenckiej w Polsce i Krakowie. Przydatne byłoby tutaj ukazanie skali imigracji studentów z Ukrainy bezpośrednio przed i po pełnowymiarowej inwazji i liczby studentów uchodźczych. W dalszej części prezentowane są metody pozyskiwania danych w trakcie badań wstępnych, przeglądu literatury i aktów prawnych a także omawiany jest etap przygotowania scenariuszy wywiadów indywidualnych i grupowych i przeprowadzania wywiadów oraz ich analizy. Autor

w przekonujący sposób przedstawia kolejne kroki badawcze oraz decyzje podejmowane w trakcie trwania badań oraz ograniczenia pracy. Jednym z problemowych aspektów pracy jest jej ewolucyjny charakter oraz to jak dane zebrane na początku procesu badawczego mają się do tych zgromadzonych na jego końcu. Brak jest informacji na temat tego kiedy dokładnie były przeprowadzane poszczególne wywiady indywidualne i grupowe. Część wywiadów była również przeprowadzana nie przez Autora osobiście lecz jego pomocniczkę/pomocnika. Tu przydatna byłaby refleksja na temat tego jaki to miało wpływ na interpretacje zebranych danych. Na końcu pracy w aneksie powinna zostać zaprezentowana pełna lista przeprowadzonych podczas badań wywiadów z informacjami na temat tego kiedy każdy z wywiadów został przeprowadzony. W aneksie powinny być również zamieszczone scenariusze badawcze by czytelnik mógł zapoznać się ze szczegółowymi pytaniami, które były zadawane podczas wywiadów.

Rozdział 5 i kolejne prezentują wyniki badań w oparciu o zebrane dane empiryczne. W pierwszym rozdziale wykorzystującym dane badawcze Autor omawia okres przed wybuchem pandemii Covid-19 i pełnowymiarowej wojny w Ukrainie. Rozpoczyna od analizy decyzji o podjęciu decyzji o studiach za granicą, a następnie omawia etap przygotowań, przeprowadzki do Polski, zabezpieczenia finansowego, zakwaterowania i podstawowych potrzeb studentów zagranicznych. W kontekście decyzji migracyjnych słusznie zwraca uwagę na młody wiek studentów (nierzadko 17-latkowie) i fakt, że decyzje o studiach w Polsce były często podejmowane przez rodziców studentów a nie ich samych. W umiejętny sposób Autor wplata do analizy elementy ramy teoretycznej oraz odwołania do istniejących badań (m.in. Brzozowski i Pędziwiatr 2015, Hrynkevych 2017, Mucha i Pędziwiatr 2019). Robi to omawiając nie tylko działania firm pośredniczących w rekrutowaniu studentów zagranicznych do Polski ale również analizując ich przyjęcie i integrację, w tym zapewnienie miejsc w akademikach. Wartościową częścią rozdziału jest też omówienie kwestii zabezpieczenia finansowego studentów i zwrócenie uwagi na odmienny status studentów z Kartą Polaka i tych którzy jej nie posiadają. Przy tej okazji ukazują się braki bardziej dogłębnego opisu populacji studentów ukraińskich w Polsce w tym pod kątem ich statusu prawnego. Czytelnik nie ma bowiem informacji jaki jest udział tej grupy studentów w całej populacji studentów ukraińskich. Cenne jest natomiast zwrócenie uwagi na powiązanie dynamiki procesów zdomawiania w Polsce z wynikami w nauce i odwrotnie - osiągnięć akademickim ze stopniem zaawansowania akulturacji i adaptacji. W tym wymiarze na uwagę - i zapewne dalszą empiryczną weryfikację – zasługuje teza, iż na kierunkach z większą ilością zajęć praktycznych studenci ukraińscy lepiej radzą sobie z

językiem polskim (str. 137). W tej części warto byłoby pełniej omówić działania uczelni mające na celu polepszenie znajomości języka polskiego przez studentów ukraińskich. W bardzo ważnej części omawiającej doświadczenia dyskryminacji studentów ukraińskich warto byłoby odwołać się do badań ilościowych analizujących to zjawisko (m.in. Pędziwiatr et al. 2021: 108-110) żeby pełniej ukazać obszary gdzie najczęściej dochodzi do tego typu sytuacji (nie na uczelniach ale na przykład na rynku mieszkaniowym).

W kolejnym rozdziale Autor analizuje wpływ kryzysu wywołanego pandemią Covid-19 na sytuację studentów zagranicznych w Polsce, a w szczególności badanej grupy studentów ukraińskich w Krakowie. Rozpoczyna od analizy emocjonalno-psychicznego aspektu kryzysu, a następnie omawia wymiar zabezpieczenia finansowego i relacji społecznych oraz nauki. Bardzo istotne jest zwrócenie uwagi na to, że chociaż globalny kryzys wywołany przez nową odmianę koronawirusa zmienił życie wszystkich ludzi na świecie to w szczególności między innymi przez ograniczenia mobilności dotknął migrantów. Studenci byli jedną z grup w którą kryzys uderzył szczególnie mocno w aspekcie psychicznym, finansowym i naukowym. W niezwykle ciekawym rozdziale prezentującym dane z wywiadów empirycznych zabrakło pełniejszego odwołania do innych opracowań na ten temat i porównań zagranicznych i krajowych (m.in. Czerska-Shaw, Krzaklewska i Modobadze 2021, Brzozowski et al. 2021, Pędziwiatr et al. 2022). Interesujące byłaby również próba przeanalizowanie różnic w odpowiedziach instytucjonalnych na kryzys przez uczelnie publiczne i niepubliczne i ukazania najlepszych rozwiązań, które mogłyby zostać uznane za wzorcowe i promowane w przyszłości.

W rozdziale 7 Autor omawia wpływ wciąż trwającego kryzysu związanego z rozpoczęciem pełnowymiarowej agresji Rosji w Ukrainie na sytuację studentek i studentów ukraińskich w Krakowie. Podobnie jak wcześniejsze rozdziały i ten rozpoczyna od analizy wymiaru emocjonalnego, ekonomicznego, społecznego, wsparcia i dyskryminacji. Niezwykle cenne są obserwacje i refleksje Autora ukazujące różne wymiary wsparcia psychologicznego otrzymywanego przez studentów ze strony uczelni jak i koleżeńskich grup wsparcia. Jeśli chodzi o zabezpieczenie finansowe to z pracy wyłania się zróżnicowany obraz pomocy jaką studenci ukraińscy otrzymali w pierwszych miesiącach inwazji. Jednocześnie brakuje w rozdziale chociażby skrótowego przeglądu inicjatyw podejmowanych przez różne uczelnie i próby oceny, które z tych działań zasługują na szczególną promocję. W dalszej części rozdziału Autor poprawnie przywołuje badania CBOS-u ukazujące zmieniające się nastawienie społeczeństwa polskiego do uchodźców z Ukrainy oraz pomocy oraz przytacza wybrane części wywiadów obrazujące te zagadnienia. Studenci ukraińscy mocno zaangażowali się w rozmaite

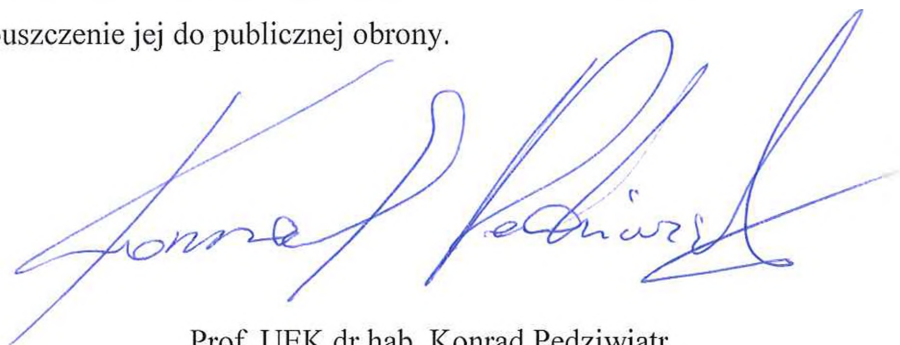
akcje pomocowe i nierzadko odgrywali rolę nawigatorów kulturowych ułatwiających kontakt pomiędzy społeczeństwem przyjmującym i uchodźcami. Jednocześnie część z nich odczuwała swoiste poczucie winy z powodu własnego bezpieczeństwa kontrastującego z sytuacją bliskich którzy zostali w Ukrainie z własnej woli lub zostali do tego zmuszeni (np. mężczyźni w wieku 18-65 lat objęci mobilizacją i obowiązkową służbą wojskową). W rozdziale brakuje informacji o konfliktach wewnętrznych w społeczności ukraińskiej – między innymi dotyczących używania języka rosyjskiego w codziennej komunikacji oraz odwołań do szerszego spektrum analiz uchodźczych.

W przedostatniej części pracy Autor dokonuje analizy adaptacji i akulturacji studentów i studentek z Ukrainy na krakowskich uczelniach wyższych w kontekście sytuacji kryzysowych. Wykorzystuje do tego zmodyfikowaną koncepcję RAEM, zauważając przy tym że „sfera religii” nie pojawiała się wypowiedziach rozmówczyń i rozmówców prawie wcale. Brak jednak w pracy scenariuszy wywiadów z których czytelnik mógłby się dowiedzieć czy istniała szansa na wypowiedź na ten temat. Jedno z kluczowych zagadnień omawianych w tej części to roli uczelni w kontekście wsparcia studentek i studentów Ukrainy w ich adaptacji do życia uczelnianego i pozauczelnianego w Polsce. Jak słusznie zauważa Autor uczelnia posiada szeroki wachlarz instrumentów mogących wspierać studentów w ich adaptacji w wymiarach psychologicznym i społeczno-kulturowym. Cenne są również refleksje porównujące analizowane kryzysy i reakcję studentów i uczelni na nie oraz konkluzja, iż tam gdzie relacje międzygrupowe wynikające z przyjętych orientacji są zgodne (w przypadku kryzysu inwazji) to mamy do czynienia z sytuacją wspierającą względem procesu adaptacji i dającą podstawę do głębszej integracji po opanowaniu kryzysu.

W ostatnim rozdziale Autor przytacza liczne rekomendacje praktyczne i dobre praktyki i poprawnie nakreśla obszary dalszych badań. Formułując rekomendacje przywołuje jednocześnie części wywiadów (najczęściej w z pracownikami administracji uczelni), którzy je sformułowali. Sugeruje by wsparcie procesów adaptacji i akulturacji miało miejsce nie tylko w pierwszych tygodniach, żeby miało miejsce w bezpośrednim kontakcie, było wielowymiarowe, uwzględniało informacje zwrotną, wykorzystywało nowoczesne technologie, wspierało naukę języka, było oparte o dobry przepływ informacji i dbało o jakość kontaktu. W kontekście analizowanych sytuacji kryzysowych Autor słusznie sugeruje żeby odpowiedź uczelni na sytuacje kryzysowe była proaktywna, uwzględniała pomoc psychologiczną, była długofalowa i uważna na relacje międzygrupowe. Można by dodać również że powinna być wyczulona na relacje wewnątrzgrupowe (m.in. kwestie ukraińskich napięć językowych i innych).

Jedną z najważniejszych zalet recenzowanej pracy jest jej znaczący wkład w rozumienie procesów akulturacji i adaptacji studentek i studentów ukraińskich na krakowskich uczelniach wyższych w kontekście kryzysów związanych z pandemią Covid-19 oraz pełnowymiarową inwazją rosyjską w Ukrainie. Tym samym praca przyczynia się do budowania bardziej złożonego obrazu procesów akulturacji studentów ukraińskich i skali wsparcia ich adaptacji do studiowania i życia w Polsce. Choć ma charakter jakościowy i skupia się na kontekście krakowskim to znaczna część poczynionych w niej obserwacji odnosi się również do studentów ukraińskich i zagranicznych w innych miastach Polski. Autor poprawnie nakreśla ograniczenia pracy. Jeśli chodzi natomiast o jej słabe punkty to z pewnością należy wspomnieć pewne nieprzejrzystości teoretyczno-koncepcyjne (m.in. relacje pomiędzy kategoriami adaptacji i akulturacji – brak krytycznego odniesienia do koncepcji zakorzeniania czy integracji), i metodologiczne (m.in. brak informacji o datach wywiadów i scenariuszy wywiadów).

Podsumowując pragnę podkreślić, iż sformułowane w recenzji uwagi krytyczne nie mają na celu deprecjonowania wartości rozprawy, a jedynie wskazanie niektórych mankamentów w dysertacji Pana Jana Bazylego Klakli, którą postrzegam jako ważną i potrzebną. Pomimo drobnych zastrzeżeń przeprowadzone badania uważam za bardzo wartościowe i wnoszące znaczący wkład do aktualnej wiedzy naukowej. Tym samym moja ocena recenzowanego dzieła jest zdecydowanie pozytywna. W mojej ocenie przedstawiona przez Pana Jana Bazylego Klaklę rozprawa spełnia wszystkie warunki Ustawy z dnia 20 lipca 2018 – Prawo o Szkolnictwie Wyższym i Nauce i wnioskuję o dopuszczenie jej do publicznej obrony.

Prof. UEK dr hab. Konrad Pędziwiatr